

Polishchuk Yu. Source heritage of Myron Korduba.

The article is devoted to the complex study of the source-historical heritage of M. Korduba in the context of the progress of Ukrainian historiography of the first half of the XX century.

It was emphasized that the scientist was an innovator in the field of theory and practice of research on toponymic sources. It was found out that M. Korduba belongs the first in the Ukrainian humanitarian system attempt of taxonomy of toponymic sources on the criterion of semantics of their creators' foundations. According to this taxonomy, local lore, personal, colonization, fortification, service, privilege, forest, church, korchmarsky and humorous toponyms are singled out. It was proved that an important feature of the current toponymic studies by M. Korduba was an attempt to cooperate in the study of onomasticon with researchers from other Ukrainian lands.

The conclusions noted the universality of source study of M. Korduba, who was an independent collector of toponymics and organizer of common collectivist work, also offered original solutions to the theoretical aspects of toponomastic as an important historical sub-discipline.

Key words: *M. Korduba, special historical disciplines, source studies, toponymics, geographical names, Ukrainian historiography.*

Одержано 15.09.2017.

УДК 94(477):321.74«1904/1912»

Олександр Федьков
(Кам'янець-Подільський)

ПІЗНАВАЛЬНІ МОЖЛИВОСТІ КОРПУСУ ПАРТІЙНИХ ДЖЕРЕЛ З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНОЇ СПІЛКИ

У статті здійснено загальний огляд партійних джерел з історії Української соціал-демократичної спілки. Використано сучасну наукову класифікацію джерел (автор – І. Михальський), яка передбачає їхній поділ на види за спільністю походження, змістом і призначенням. Виокремлено організаційно-партійні документи, пропагандистсько-агітаційні матеріали та джерела особового походження. Програма РСДРП і статут дозволили з'ясувати централістичні принципи побудови партійної організації та роль керівних органів і місцевих соціал-демократичних осередків у її діяльності. Агітаційно-пропагандистські матеріали засвідчують, що УСДС спрямовувала свою діяльність переважно на селян і сільськогосподарських робітників. Спільчанські листівки, брошури та газети, видані великими накладками, забезпечували інформаційний супровід під час організації страйків, виборів до Державної думи, святкування 1 травня та інших кампаній. У джерелах особового походження (листах, мемуарах) відбиті важливі питання історії Української спілки. Усі зазначені джерела у комплексі дозволяють об'єктивно відтворити історію цієї соціал-демократичної громади.

Ключові слова: *Українська соціал-демократична спілка, джерела, організаційно-партійні документи, пропагандистсько-агітаційні матеріали, джерела особового походження.*

Українська соціал-демократична спілка (УСДС) була політичною організацією, яка утворилася на межі 1904 та 1905 рр., увійшла до складу Російської соціал-демократичної робітничої партії та досягла найбільшого впливу в добу Першої російської революції. На той час вона поширювала свою діяльність на більшу частину Наддніпрянської України та деякі суміжні території Білорусі та Молдови. Спілка зуміла зорганізувати широкий революційний рух трудящих міста та села, добитися обрання своїх членів до складу Державної думи Російської імперії. Її діяльність тривала до 1912 р. Проте вона не стала предметом спеціального наукового розгляду в монографічному дослідженні, вчені не аналізували також джерельну базу, яка може бути при цьому використана. Загалом історія Української соціал-демократичної спілки знайшла відображення в низці наукових публікацій. На сучасному етапі до цієї проблеми зверталися дослідники В. Головченко [88], Ю. Лавров [93], С. Наумов [96]. У низці джерелознавчих праць

характеризуються документи з історії політичних партій [86–88; 90–91], найґрунтовніше розглянуто джерела з історії Спілки в монографії І. Михальського [95]. Проте зазначені аспекти діяльності УСДС не знайшли комплексного висвітлення в науковій літературі. Тому метою статті є характеристика джерельної бази з історії соціал-демократичної громади.

У статті використані різноманітні за походженням і змістом історичні джерела. Для їхнього аналізу скористаємося класифікацією, розробленою українським ученим І. Михальським, монографія якого присвячена історичним джерелам з історії українських політичних партій [95]. Вона передбачає поділ джерел на види за спільністю походження, змістом та призначенням і виокремлює дві великі групи: 1) партійного та 2) іншого походження [95, с. 44]. У цій публікації ми розглянемо джерела партійного походження.

Головне значення для нашого дослідження мають джерела партійного походження, які згаданий автор поділяє на такі тематичні блоки: 1) організаційно-партійні документи; 2) пропагандистсько-агітаційні матеріали; 3) джерела особового походження [95, с. 43]. У першому блоці І. Михальський виокремлює чотири групи документів, які виникли в процесі внутріпартійної роботи [95, с. 43].

Важливе значення для розуміння централістичних принципів побудови РСДРП і програмних засад її діяльності мають статут і програма російської соціал-демократії, адже саме на їхній основі здійснювалася діяльність спілчанської громади в структурі російської марксистської партії [55, с. 418–427]. Видана Спілкою програма російської соціал-демократичної партії з коментарями П. Тучапського засвідчувала наявність на початковому етапі певних розбіжностей спілчан із підходами РСДРП до розв'язання національного питання [73].

Другу важливу групу партійних документів утворюють матеріали з'їздів, конференцій і нарад. Представники Української соціал-демократичної спілки брали участь у форумах російської соціал-демократії, починаючи з меншовицької конференції партійних працівників у квітні 1905 р. і закінчуючи Віденською конференцією організацій РСДРП у серпні 1912 р., організованою Л. Троцьким і його прихильниками. Значна частина цих матеріалів опублікована повністю або частково [62; 69, с. 107–129, 147–148, 304–309, 323–339; 70; 74; 79; 83]. Мають важливе значення опубліковані в пресі та неопубліковані стенограми і резолюції конференцій, нарад керівних органів російської соціал-демократії [57, с. 6; 27; 31–32; 37–38]. Вони відображають становище Спілки у складі РСДРП у різні періоди її історії, ставлення цієї партійної громади до стратегії та тактики російської марксистської партії та її фракцій.

Четверту групу партійно-організаційних історичних джерел склали статuti і проекти статутів УСДС та її місцевих громад. Вони визначали організаційні принципи партійного будівництва та статус Спілки у складі РСДРП, становище місцевих спілчанських осередків. Проект першого організаційно-правового документа Спілки опублікувала меншовицька «Искра» ще до розколу РУП [99, с. 407]. Перший чинний статут УСД Спілки схвалили на її конференції у листопаді 1905 р. Він визначав її автономний статус у складі російської партії [15, арк. 1; 59, с. 348–349; 60, с. 2]. Згодом УСДС здійснювала перебудову структури громади і запровадила поділ на районні організації, про що засвідчують проекти її статутів 1906 і 1907 рр. [5, арк. 9–9зв.; 25, арк. 346, 348, 348зв.; 98, с. 113–115], що забезпечило передумови для ефективнішої роботи її осередків. Виявлені статuti районних спілчанських організацій уточнюють територіальні межі районів, відтворюють роль місцевих керівних органів [10, арк. 137–137зв., 192–192зв.; 25, арк. 64]. Кременчуцька організація РСДРП у добу реакції діяла на основі статуту, затвердженого 5 лютого 1908 р., який визнавав її належність до УСДС [8, арк. 29; 26, арк. 109–110].

Українська соціал-демократична спілка використовувала власний автономний статус для проведення конференцій громади. Відомо, що такі форуми Спілки відбулися

у листопаді 1905 р. і в березні 1906 р. Однак протоколи цих конференцій не збереглися. У фондах таємної поліції містяться матеріали конференції УСДС, яка відбулася наприкінці березня 1907 р. Вони засвідчують реалізацію Спілкою політичних кампаній із виборів до Державної думи, святкування 1 травня й організацію страйкової боротьби [29, л. 183, 183об., 184]. Наступна конференція УСДС відбулася в січні 1909 р., звіт про яку ГК надіслав у партійні організації та в друкований орган РСДРП «Голос социал-демократа» [49]. Цей документ оприлюднили дослідники українських політичних партій [59, с. 351–357].

Керівництво спілчанськими громадами здійснював Головний комітет (ГК)УСДС. Однією з форм здійснення ним провду стало надсилання до організацій циркулярних директивних листів. За даними джерел, у 1906 р. таких листів надіслано 16, а у 1907 р. – щонайменше 11 [27, л. 82–82об., 89–94 с об.; 5, арк. 11–12 зі зв.; 6, арк. 3,3 зв.; 7, арк. 69–70 зі зв.; 9, арк. 20, 21]. У них розглядалися проблеми стратегії та практичної діяльності соціал-демократів.

Пропагандистсько-агітаційні матеріали відображають не лише відповідний напрям роботи УСДС, але й віддзеркалюють вироблення ідейно-теоретичних засад громади. Тут виділяємо такі групи: 1) партійна періодична преса; 2) публіцистика і твори партійних лідерів і діячів; 3) листівки, прокламації, відозви [95, с. 45]. Серед використаних соціал-демократичних видань першорядне значення мають центральні органи РСДРП («Искра», «Голос социал-демократа»). Зокрема, нами використано опубліковану в «Искре» статтю за підписом «Украинец-искровец», яку написав відомий соціал-демократ П. Тучапський [81]. У ній відбиті погляди російських марксистів на РУП і на питання взаємин із нею. Для характеристики загального становища РСДРП і організацій УСДС в добу реакції важливе значення мають публікації «Голоса социал-демократа». У ньому вміщено, зокрема, декілька статей, присвячених суспільно-політичній ситуації в українських губерніях Російської імперії та діяльності спілчанських організацій [48–50].

Велику цінність для відтворення ідейно-теоретичної, організаційної та практичної діяльності УСДС мають газети, які вона видавала. У січні-серпні 1905 р. Спілкою видрукувано 8 номерів газети «Правда» українською та один номер російською мовами. Водночас виходила газета меншого формату під назвою «Листок правди». У 1906 р. обмеженим тиражем публікувалися «Известия Украинского союза и Южного провинциального бюро РСДРП», які видавали спільно Українська соціал-демократична спілка та Південне провінційне бюро РСДРП [11, арк. 18 зв.]. Їхній зміст проливає світло на важливі питання партійного будівництва – взаємодію та об'єднання зазначених організацій РСДРП.

У добу реакції з ініціативи спілчан, насамперед М. Меленевського, у Львові, а потім у Відні друкували газету «Правда». Її видавали в співпраці з позафракційним соціал-демократом Л. Троцьким. Важливе значення для з'ясування обставин видання газети, ролі спілчан у роботі редколегії мають матеріали фонду 280 РДАСП «Редакція газети «Правда» (Відень (1908–1912))» [40; 44–45]. Цінність цього видання полягає в тому, що воно засвідчує активну участь членів Спілки у подоланні фракційного розколу в добу реакції. У липні 1909 р. вийшов єдиний номер газети «Известия Украинского Союза». Опубліковані в ньому матеріали відображають партійне життя РСДРП і розгромлених реакцією місцевих спілчанських громад [58]. Використано також джерельну інформацію регіональних соціал-демократичних газет [54; 60–61].

Важливу роль серед джерел займають публіцистика і твори партійних діячів російської соціал-демократії. Для розуміння сутності ідейно-теоретичних та програмних підвалин, централістичних принципів побудови та фракційних відмінностей важливе значення мають праці діячів РСДРП [51; 63–64; 67; 71–72; 82]. Провідники Спілки виступали зі статтями та брошурами з актуальних питань соціально-економічного та політичного життя в українських губерніях. Для об'єктивного відображення

ідейно-теоретичних підвалин діяльності громади важливе значення мають праці М. Меленевського [13, арк. 191–205; 24, арк. 5, 6], П. Тучапського [1, арк. 77–94; 76, арк. 95–102], О. Скоропис-Йолтуховського [53] та інших її діячів.

Велику групу джерел складають листівки, відозви та прокламації УСДС. Вони засвідчують, що селяни та сільськогосподарські робітники склали основну соціальну групу, на яку спілчани спрямовували діяльність. Уже в початковий період революції Спілка надрукувала низку видань, які мобілізували сільських трудівників на страйкову боротьбу за свої політичні та соціально-економічні права [14; 16–17]. Цей напрям роботи спілчани продовжили і в наступні роки, про що промовляють прокламації «Ко всем сельским рабочим» [18], «К рабочим на сахарных заводах» [23] та ін. Завдяки великим накладам УСДС також здійснювала потужний інформаційний супровід виборчої кампанії до II Державної думи [3, арк. 328, 329; 19–21], святкування 1 травня [22] та інших акцій.

Відносно нечисельну групу використаних джерел склали документи особового походження. За мемуарами сьогодні все більше закріплюється назва «Я-документи», оскільки в них дійсність передається через суб'єктивне сприйняття [90, с. 269–270]. У мемуарних статтях М. Меленевського [68] та Н. Романович-Ткаченко [75] відображені дискусійні питання історії РУП на межі 1904 та 1905 рр., коли в партії відбувся розкол. У зазначених публікаціях є також цінна інформація про обставини створення та початок роботи УСДС. Учасником цих подій був і О. Скоропис-Йолтуховський, який залишив важливі мемуарні замітки та спогади [77–78]. Будучи спочатку «рядовим революції», а згодом членом ГК Спілки, цей діяч описав власну агітаційно-пропагандистську діяльність у Херсонській і Київській губернії в 1905 і 1906 рр. Відомий діяч РУП, УСДРП і Спілки М. Галаган залишив спогади, в яких, зокрема, відбиті сторінки історії зазначених організацій [56]. Автор з осені 1905 р. увійшов до УСДС і працював у низці її громад, а в період реакції – в ГК. Його спогади мають важливе значення для з'ясування форм і методів роботи соціал-демократів-спілчан, їхньої керівної установи та настроїв, що панували в Спілці.

Для характеристики ситуації в РСДРП, міжфракційних відносин у ній на початку ХХ ст. важливими є мемуари її провідних діячів Ю. Мартова [66] і Л. Троцького [80]. Враховуючи, що останні написані в еміграції, коли в СРСР переслідувалися не лише прихильники, але й ті, хто коли-небудь співпрацював із ним, Л. Троцький жодним словом не обмовився про співпрацю зі Спілкою в добу реакції.

Другою важливою групою джерел особового походження є листи. В ту історичну добу вони були найпоширенішим засобом масової комунікації. Зазначимо, що у фондах установ таємної поліції міститься величезний масив епістол, які виходили від керівних органів РСДРП, УСДС та її місцевих організацій. За допомогою листування підтримувався регулярний зв'язок між ГК УСДС і ЦК РСДРП [4, арк. 442–444 зі зв.; 28, л. 42, 46, 49, 50, 53, 57, 58]. Комунікація здійснювалася між керівним органом і місцевими соціал-демократичними осередками. У них обговорювалися важливі питання стратегії і тактики РСДРП, діяльності спілчанської громади, роботи місцевих осередків. У листах відбиті обставини повсякденного життя соціал-демократичних організацій та її членів.

У подіях, пов'язаних із розколом РУП наприкінці 1904 р., приховану роль відіграла РСДРП; зазначена проблема належить до дискусійних питань, яке обговорювали учасники подій та історики. У РДАСПІ вдалося виявити листування діяча технічної групи меншовиків РСДРП І. Біска з провідниками цієї фракції, яке засвідчує активну таємну діяльність російських соціал-демократів, спрямовану на входження РУП до складу РСДРП, а після невдачі цієї акції – на розкол української соціал-демократії, створення Спілки та розгортання нею своєї праці [32–36].

Значна частина листів діячів УСДС зберігається у фондах партійних установ РСДРП у РДАСП. Важливими для дослідження та хронологічно першими епістолами є надіслані зі Львова протягом 2 березня (18 лютого) – 18 (5) жовтня 1905 р. в меншовицький центр у Женеві. Їхніми авторами були фундатори Спілки П. Тучапський, М. Меленевський та інші особи [36]. У них відображено початковий період функціонування УСДС. У фонді 280 цієї ж архівної установи зберігається листування спілчанських діячів із Л. Троцьким та ін. особами щодо їхньої участі у виданні газети «Правда» [39–43]. У листах діячів місцевих громад Спілки до редакції газети віддзеркалюється їхнє становище в добу реакції [45–47].

Отже, велика кількість різноаспектних історичних джерел, які має в своєму розпорядженні сучасний дослідник, дозволяє висловити упевненість у тому, що вони досить репрезентативні та дозволяють об'єктивно з'ясувати місце цієї організації в суспільно-політичному житті українських і суміжних губерній Російської імперії.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Центральний державний архів вищих органів України (м. Київ). Ф. 3807. Оп. 1. Спр. 7. 190 арк.
2. Центральний державний архів України в м. Києві (далі – ЦДАК України). Ф. 274. Оп. 1. 1175. 549 арк.
3. ЦДАК України. Ф. 274. Оп. 1. Спр. 1419. 542 арк.
4. ЦДАК України. Ф. 274. Оп. 1. Спр. 1422. 467 арк.
5. ЦДАК України. Ф. 274. Оп. 1. Спр. 2041. 388 арк.
6. ЦДАК України. Ф. 275. Оп. 2. Спр. 29. 247 арк.
7. ЦДАК України. Ф. 275. Оп. 2. Спр. 79. 112 арк.
8. ЦДАК України. Ф. 276. Оп. 1. Спр. 12. 70 арк.
9. ЦДАК України. Ф. 276. Оп. 1. Спр. 95. 651 арк.
10. ЦДАК України. Ф. 301. Оп. 2. Спр. 14. 223 арк.
11. ЦДАК України. Ф. 316. Оп. 1. Спр. 387. 178 арк.
12. ЦДАК України. Ф. 318. Оп. 1. Спр. 686. 73 арк.
13. ЦДАК України. Ф. 442. Оп. 855. Спр. 4. 392 арк.
14. ЦДАК України. Ф. 838. Оп. 2. Спр. 854. Арк. 1, 2 зі зв.
15. ЦДАК України. Ф. 838. Оп. 2. Спр. 856. Арк. 1.
16. ЦДАК України. Ф. 838. Оп. 2. Спр. 875. Арк. 1, 1 зв.
17. ЦДАК України. Ф. 838. Оп. 2. Спр. 879. Арк. 1, 1 зв.
18. ЦДАК України. Ф. 838. Оп. 2. Спр. 859. Арк. 1, 1 зв.
19. ЦДАК України. Ф. 838. Оп. 2. Спр. 860. 2 арк.
20. ЦДАК України. Ф. 838. Оп. 2. Спр. 862. Арк. 1, 1 зв.
21. ЦДАК України. Ф. 838. Оп. 2. Спр. 863. Арк. 1.
22. ЦДАК України. Ф. 838. Оп. 2. Спр. 866. Арк. 1, 1 зв.
23. ЦДАК України. Ф. 838. Оп. 2. Спр. 869. Арк. 1, 1 зв.
24. ЦДАК України. Ф. 1335. Оп. 1. Спр. 318. 61 арк.
25. ЦДАК України. Ф. 1439. Оп. 1. Спр. 626. 890 арк.
26. ЦДАК України. Ф. 1439. Оп. 1. Спр. 895. 449 арк.
27. Государственный архив Российской Федерации (далі – ГАРФ). Ф. 102 ДП ОО. 1906 г. / I отд. Оп. 235. Д. 25, ч. 68. 66 л.
28. ГАРФ. 102 ДП ОО. 1906 г. / I отд. Оп. 236. Д. 725, ч. 57. 178 л.
29. ГАРФ. Ф. 102 ДП ОО. 1907 г. Оп. 237. Д. 8, ч. 1. 231 л.
30. ГАРФ. Ф. 102 ДП ОО. 1908 г. Оп. 238. Д. 8, ч. 1. 207 л.
31. Российский архив социально-политической истории (далі – РГАСПИ). Ф. 17. Оп. 1. Ед. хр. 538. 16 л.
32. РГАСПИ. Ф. 17. Оп. 1. Ед. хр. 539. 2 л.
33. РГАСПИ. Ф. 278. Оп. 1. Ед. хр. 262. 4 л.
34. РГАСПИ. Ф. 278. Оп. 1. Ед. хр. 273. 72 л.
35. РГАСПИ. Ф. 278. Оп. 1. Ед. хр. 275. 43 л.

36. РГАСПИ. Ф. 278. Оп. 1. Ед. хр. 276. 20 л.
37. РГАСПИ. Ф. 278. Оп. 1. Ед. хр. 246. 61 л.
38. РГАСПИ. Ф. 278. Оп. 1. Ед. хр. 672. 51 л.
39. РГАСПИ. Ф. 280. Оп. 1. Ед. хр. 6. 20 л.
40. РГАСПИ. Ф. 280. Оп. 1. Ед. хр. 8. 64 л.
41. РГАСПИ. Ф. 280. Оп. 1. Ед. хр. 9. 2 л.
42. РГАСПИ. Ф. 280. Оп. 1. Ед. хр. 10. 2 л.
43. РГАСПИ. Ф. 280. Оп. 1. Ед. хр. 11. 11 л.
44. РГАСПИ. Ф. 280. Оп. 1. Ед. хр. 109. 64 л.
45. РГАСПИ. Ф. 280. Оп. 1. Ед. хр. 121. 18 л.
46. РГАСПИ. Ф. 280. Оп. 1. Ед. хр. 145. 11 л.
47. РГАСПИ. Ф. 280. Оп. 1. Ед. хр. 201. 1 л.
48. РГАСПИ. Ф. 341. Оп. 1. Д. 265. 2 л.
49. РГАСПИ. Ф. 341. Оп. 1. Д. 292. 4 л.
50. РГАСПИ. Ф. 341. Оп. 1. Д. 305. 8 л.
51. Аксельрод Л. (Ортодокс) К национальному вопросу. Санкт-Петербург: Народная польза, 1906. 24 с.
52. Вакар В. Жовтневі події року 1905 у Києві // 1905 рік у Києві та на Київщині. Зб. ст. і спогадів / За ред. В. Манілова та Г. Маренка. Київ: Держвидав України, 1926. С. 256–301.
53. Вишневецький О. На переломі. Уваги про сучасні відносини Росії. Львів: Наукове товариство ім. Шевченка, 1905. 119 с.
54. Відозва українських соціалдемократичних партій Росії та Австрії до надзвичайного XIII міжнародного соціалістичного Конгресу в Базель // Вперед. Січень 1913. Ч. 1. С. 2–3.
55. Второй съезд РСДРП: июль-август 1903 года. Протоколы // Протоколы и стенографические отчеты съездов и конференций Коммунистической Партии Советского Союза. Москва: Государственное издательство политической литературы, 1959. 850 с.
56. Галаган М. З моїх споминів. (1880-ті–1920 р.): Документально-художнє видання / передмова: Т. Осташко, В. Соловійова. Київ: Темпора, 2005. 656 с.
57. Из партии. Южнорусская конференция организаций «меньшинства» // Искра. 24 сентября 1905 г. № 111. С. 6.
58. Известия Украинского Союза. Июль 1909 г. № 1.
59. Історія українських політичних партій: Хрестоматія-посібник. Кінець XIX ст. 1917 р. Ч. 1 / упоряд. Б. І. Корольов, І. С. Михальський. Київ: Вид-во Європ. ун-ту, 2004.
60. Киевское слово. 30 ноября 1905. С. 2.
61. Колокол. 19 апреля 1906. № 71. С. 3.
62. Конференции РСДРП 1912 года. Документы и материалы. Москва: РОССПЭН, 2008. 1119 с.
63. Ленін В. І. Лист до товариша про наші організаційні завдання // В. І. Ленін Повне зібрання творів. [5-е вид.]. Київ: Видавництво політичної літератури України, 1968–1970. Т. 7: вересень 1902 – вересень 1903. 1970. С. 1–30.
64. Ленін В. І. Національне питання в нашій програмі // В. І. Ленін Повне зібрання творів. [5-е вид.]. Київ: Видавництво політичної літератури України, 1968–1970. Т. 7: вересень 1902 – вересень 1903. 1970. С. 222–231.
65. Листи В. Винниченка, Л. Юркевича, М. Залізняка і В. Степанківського до А. Жука (вересень–жовтень 1912 р.) [Публікація І. Гирича] URL: <http://www.i-hurych.name/History/UkrSocialDemocasy/Documents.html> (дата звернення: 15.12.2016).
66. Мартов Ю. О. Записки социал-демократа / Сост. П. Ю. Савельев. – Москва: РОССПЭН, 2004. – 544 с.
67. Мартов Л. Предисловие // Череванин Организационный вопрос. С предисловием Л. Мартова. Женева: Типография партии Rue de la Coulouvreniere, 27, 1904. С. 3–14.
68. Меленевський М. До історії Української С.-Д. Спілки (з приводу брошури В. Дорошенка: Революційна Українська Партія, нарис з історії укр. с.-д. партії) // Нова громада. 1923. Ч. 3–4. С. 130–134.
69. Меньшевики. Документы и материалы. 1903 – февраль 1917 гг. Москва: РОССПЭН, 1996.

70. Первая общерусская конференция партийных работников. Отдельное приложение к № 100 «Искры». Женева: Типография партии Rue de la Coulouvreniere, 27, 1905. 30 с.
71. Плеханов Г. В. В Амстердаме (Мысли и заметки) // Г. В. Плеханов. Сочинения. [Под. ред. Д. Рязанова]. Москва, Ленинград, Гос. изд-во, 1925. (Библиотека научного социализма под общ. ред. Д. Рязанова). Т. XVI. С. 309–352.
72. Плеханов Г. В. Враждующие между собой братья // Г. В. Плеханов. Сочинения. [Под. ред. Д. Рязанова]. Москва, Ленинград, Гос. изд-во, 1926. (Библиотека научного социализма под общ. ред. Д. Рязанова). Т. XIII. С. 305–319.
73. Програма Соціал-демократичної робітничої партії Росії. [Б. м. в.]: Українська соціал-демократична спілка, [Б. р. в.]. 30 с. [Листок «Правды»]
74. Пятый (Лондонский) съезд РСДРП: апрель–май 1907 года. Протоколы // Протоколы и стенографические отчеты съездов и конференций Коммунистической Партии Советского Союза. Москва: Государственное издательство политической литературы, 1959. 951 с.
75. Романович-Ткаченко Н. На дорозі до революції. Уривки споминів // Україна. Науковий двомісячник українознавства. Орган історичної секції академії під ред. академіка М. Грушевського. Київ: ДВУ, 1925. Кн. 4. С. 103–128.
76. Скоропис О. Від видавців // Самостійна Україна. РУП. Венцляр: Друкарня СВУ, 1917. 44 с. (Виданне Союзу Визволення України)
77. Скоропис-Йолтуховський О. «Мої злочини» // Хліборобська Україна. Відень, 1920–1921. Кн. 2, зб. II / IV. С. 191–237.
78. Скоропис О. Мій перший мітинг // Наш голос. 1911 Ч. 6-8. С. 373–381.
79. Третий съезд РСДРП: апрель–май 1905 года. Протоколы // Протоколы и стенографические отчеты съездов и конференций Коммунистической Партии Советского Союза. Государственное издательство политической литературы. Москва: Госполитиздат, 1959. 782 с.
80. Троцкий Л. Моя жизнь. Опыт автобиографии. Т. 1-2. Москва: Панорама, 1991. 624 с.
81. Українець-искровец. Об Украинской Революционной Партии // Искра. 15 декабря 1904 г. № 80. С. 2–3.
82. Череванин. Организационный вопрос. С предисловием Л. Мартова. Женева: Типография партии Rue de la Coulouvreniere, 27, 1904. 54 с.
83. Четвертый (объединительный) съезд РСДРП. Апрель (апрель–май) 1906 года: Протоколы // Протоколы и стенографические отчеты съездов и конференций Коммунистической Партии Советского Союза. Москва: Государственное издательство политической литературы, 1959. XVIII + 714 с.
84. Шліхтер О. Г. 3 часів революції 1905 року. Харків: Пролетар, 1931. 179 с.
85. Шліхтер О. Г. Київ жовтневими днями 1905 р. // 1905 рік у Києві та на Київщині. Зб. ст. і спогадів / За ред. В. Манілова та Г. Маренка. Київ: Держвидав України, 1926. С. 335–365.
86. Воронов В. І. Джерелознавство історії України: Курс лекцій. Дніпропетровськ: Вид. Дніпропетр. ун-ту, 2003. 336 с.
87. Голиков А. Г., Круглова Т. А. Источниковедение отечественной истории / под общ. ред. проф. А. Г. Голикова. 5 изд., исправл. Москва: Изд. Центр «Академия», 2012. 462 с.
88. Головченко В. І. Від «Самостійної України» до Союзу визволення України. Нариси з історії української соціал-демократії початку ХХ ст. Харків: Майдан, 1996. 190 с.
89. Данилевский И. Н., Кабанов В. В., Медушевская О. М., Румянцева М. Ф. Источниковедение: Теория. История. Метод. Источники российской истории: Учебн. пособие. Москва: Российск. гос. гуманит. ун-т, 1998. 702 с.
90. Источниковедение новейшей истории России: теория, методология и практика / Под общ. ред. А. К. Соколова. Москва: РОССПЭН, 2004. 744 с.
91. Макарчук С. Писемні джерела з історії України. Львів: Світ, 1999. 352 с.
92. Колесник І. Українська історіографія: концептуальна історія. Київ: Інститут історії України НАН України, 2013. 566 с.
93. Лавров Ю. П. Виникнення і діяльність українських політичних партій // «Українське питання» в Російській імперії (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) Колективна наукова монографія в трьох частинах / відп. ред. В. Г. Сарбей. Київ: Інститут історії України, 1999. Ч. 2. С. 248–444.
94. Медушевская О. Теория исторического познания: Избранные произведения. Санкт-Петербург: Университетская книга, 2010. 572 с.

95. Михальський І. С. Джерела з історії українських політичних партій кінця XIX – початку XX ст. Луганськ: Альма-матер, 2003. 343 с.
96. Наумов С. О. З історії одного симбіозу: організаційні відносини «Спілки» і РСДРП // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. № 908. Серія «Історія» Випуск 42. Харків, 2010. С. 106–114.
97. Підгаєцький В. В. Основи теорії та методології джерелознавства з історії України XX століття. Навч. посібн. Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетровського ун-ту, 2000. 392 с.
98. Риш А. Очерки по истории украинской социал-демократической «Спилки». Харьков: Пролетарий, 1926. 141 с.
99. Спиридович А. И. История большевизма в России от возникновения до захвата власти. 1883–1903–1917. С приложением документов и портретов. Москва, 2007. 460 с.
100. Тош Д. Стремление к истине. Как овладеть мастерством историка. Москва: Весь мир, 2000. 296 с.

REFERENCES

1. Tsentralnyy derzhavnyy arkhiv vyshchykh orhaniv Ukrayiny (m. Kyviv). F. 3807. Op. 1. Spr. 7. 190 ark.
2. Tsentralnyy derzhavnyy arkhiv Ukrayiny v m. Kyievi (dali – TsDIAK Ukrayiny). F. 274. Op. 1. 1175. 549 ark.
3. TsDIAK Ukrayiny. F. 274. Op. 1. Spr. 1419. 542 ark.
4. TsDIAK Ukrayiny. F. 274. Op. 1. Spr. 1422. 467 ark.
5. TsDIAK Ukrayiny. F. 274. Op. 1. Spr. 2041. 388 ark.
6. TsDIAK Ukrayiny. F. 275. Op. 2. Spr. 29. 247 ark.
7. TsDIAK Ukrayiny. F. 275. Op. 2. Spr. 79. 112 ark.
8. TsDIAK Ukrayiny. F. 276. Op. 1. Spr. 12. 70 ark.
9. TsDIAK Ukrayiny. F. 276. Op. 1. Spr. 95. 651 ark.
10. TsDIAK Ukrayiny. F. 301. Op. 2. Spr. 14. 223 ark.
11. TsDIAK Ukrayiny. F. 316. Op. 1. Spr. 387. 178 ark.
12. TsDIAK Ukrayiny. F. 318. Op. 1. Spr. 686. 73 ark.
13. TsDIAK Ukrayiny. F. 442. Op. 855. Spr. 4. 392 ark.
14. TsDIAK Ukrayiny. F. 838. Op. 2. Spr. 854. Ark. 1, 2 zi zv.
15. TsDIAK Ukrayiny. F. 838. Op. 2. Spr. 856. Ark. 1.
16. TsDIAK Ukrayiny. F. 838. Op. 2. Spr. 875. Ark. 1, 1 zv.
17. TsDIAK Ukrayiny. F. 838. Op. 2. Spr. 879. Ark.
18. TsDIAK Ukrayiny. F. 838. Op. 2. Spr. 859. Ark. 1, 1 zv.
19. TsDIAK Ukrayiny. F. 838. Op. 2. Spr. 860. 2 ark.
20. TsDIAK Ukrayiny. F. 838. Op. 2. Spr. 862. Ark. 1, 1 zv.
21. TsDIAK Ukrayiny. F. 838. Op. 2. Spr. 863. Ark. 1.
22. TsDIAK Ukrayiny. F. 838. Op. 2. Spr. 866. Ark. 1, 1 zv.
23. TsDIAK Ukrayiny. F. 838. Op. 2. Spr. 869. Ark. 1, 1 zv.
24. TsDIAK Ukrayiny. F. 1335. Op. 1. Spr. 318. 61 ark.
25. TsDIAK Ukrayiny. F. 1439. Op. 1. Spr. 626. 890 ark.
26. TsDIAK Ukrayiny. F. 1439. Op. 1. Spr. 895. 449 ark.
27. Gosudarstvennyy arkhiv Rossiyskoy Federatsii (dali – GARF). F. 102 DP OO. 1906 g. / I otd. Op. 235. D. 25, ch. 68. 66 l.
28. GARF. 102 DP OO. 1906 g. / I otd. Op. 236. D. 725, ch. 57. 178 l.
29. GARF. F. 102 DP OO. 1907 g. Op. 237. D. 8, ch. 1. 231 l.
30. GARF. F. 102 DP OO. 1908 g. Op. 238. D. 8, ch. 1. 207 l.
31. Rossiyskiy arkhiv sotsialno-politicheskoy istorii (dali – RGASPI). F. 17. Op. 1. Ed. khr. 538. 16 l.
32. RGASPI. F. 17. Op. 1. Ed. khr. 539. 2 l.
33. RGASPI. F. 278. Op. 1. Ed. khr. 262. 4 l.
34. RGASPI. F. 278. Op. 1. Ed. khr. 273. 72 l.
35. RGASPI. F. 278. Op. 1. Ed. khr. 275. 43 l.
36. RGASPI. F. 278. Op. 1. Ed. khr. 276. 20 l.

37. RGASPI. F. 278. Op. 1. Ed. khr. 246. 61 l.
38. RGASPI. F. 278. Op. 1. Ed. khr. 672. 51 l.
39. RGASPI. F. 280. Op. 1. Ed. khr. 6. 20 l.
40. RGASPI. F. 280. Op. 1. Ed. khr. 8. 64 l.
41. RGASPI. F. 280. Op. 1. Ed. khr. 9. 2 l.
42. RGASPI. F. 280. Op. 1. Ed. khr. 10. 2 l.
43. RGASPI. F. 280. Op. 1. Ed. khr. 11. 11 l.
44. RGASPI. F. 280. Op. 1. Ed. khr. 109. 64 l.
45. RGASPI. F. 280. Op. 1. Ed. khr. 121. 18 l.
46. RGASPI. F. 280. Op. 1. Ed. khr. 145. 11 l.
47. RGASPI. F. 280. Op. 1. Ed. khr. 201. 1 l.
48. RGASPI. F. 341. Op. 1. D. 265. 2 l.
49. RGASPI. F. 341. Op. 1. D. 292. 4 l.
50. RGASPI. F. 341. Op. 1. D. 305. 8 l.
51. Akselrod L. (Ortodoks) K natsionalnomu voprosu. Sankt-Peterburg: Narodnaya polza, 1906. 24 s.
52. Vakar V. Zhovtnevi podiyi roku 1905 u Kyievi // 1905 rik u Kyyivi ta na Kyivshchyni. Zb. st. i spohadiv / Za red. V. Manilova ta H. Marenka. Kyiv: Derzhvydav Ukrainy, 1926. S. 256–301.
53. Vyshnevskyy O. Na perelomi. Uvahy pro suchasni vidnosyny Rosiyi. Lviv: Naukove tovarystvo im. Shevchenka, 1905. 119 s.
54. Vidozva ukrayinskykh sotsyaldemokratychnykh partiy Rosiyi ta Avstriyi do nadzvychaynoho XIII mizhnarodnoho sotsyalyistychnoho Konhresu v Bazel // Vpered. Sichen 1913. Ch. 1. S. 2–3.
55. Vtoroy sez d RSDRP: iyul-avgust 1903 goda. Protokoly // Protokoly i stenograficheskie otchety sez dov i konferentsiy Kommunisticheskoy Partii Sovetskogo Soyuza. Moskva: Gosudarstvennoe izdatelstvo politicheskoy literatury, 1959. 850 s.
56. Halahan M. Z moyikh spomyniv. (1880-ti–1920 r.): Dokumentalno-khudozhnye vydannya / peredmov: T. Ostashko, V. Solovyova. Kyiv: Tempora, 2005. 656 s.
57. Iz partii. Yuzhnorusskaya konferentsiya organizatsiy «menshinstva» // Iskra. 24 sentyabrya 1905 g. № 111. S. 6.
58. Izvestiya Ukrainskogo Soyuza. Iyul 1909 g. № 1.
59. Istoriya ukrayinskykh politychnykh partiy: Khrestomatiya-posibnyk. Kinets XIX st. 1917 r. Ch. 1 / uporyad. B. I. Korolov, I. S. Mykhalskyy. Kyiv: Vyd-vo Yevrop. un-tu, 2004.
60. Kievskoe slovo. 30 noyabrya 1905. S. 2.
61. Kolokol. 19 aprelya 1906. № 71. S. 3.
62. Konferentsii RSDRP 1912 goda. Dokumenty i materialy. Moskva: ROSSPEN, 2008. 1119 s.
63. Lenin V. I. Lyst do tovarysha pro nashi orhanizatsiini zavdannia // V. I. Lenin. Povne zibrannia tvoriv. [5-e vyd.]. Kyiv: Vydavnytstvo politychnoi literatury Ukrainy, 1968–1970. T. 7: veresen 1902 – veresen 1903. 1970. S. 1–30.
64. Lenin V. I. Natsionalne pytannia v nashii prohrami // V. I. Lenin. Povne zibrannia tvoriv. [5-e vyd.]. Kyiv: Vydavnytstvo politychnoi literatury Ukrainy, 1968–1970. T. 7: veresen 1902 – veresen 1903. 1970. S. 222–231.
65. Lysty V. Vynnychenka, L. Yurkevycha, M. Zalizniaka i V. Stepankivskoho do A. Zhuka (veresen–zhovten 1912 r.) [Publikatsiia I. Hyrycha] URL: <http://www.i-hyrych.name/History/UkrSocialDemocracy/Documents.html> (data zvernennia: 15.12.2016).
66. Martov Iu. O. Zapiski sotsial-demokrata / Sost. P. Iu. Savelev. – Moskva: ROSSPEN, 2004. – 544 s.
67. Martov L. Predislovie // Cherevanin Organizatsionnyi vopros. S predisloviem L. Martova. Zheneva: Tipografiia partii Rue de la Coulouvreniere, 27, 1904. S. 3–14.
68. Melenevskyy M. Do istorii Ukrainskoi S.-D. Spilky (Z pryvodu broshurky V. Doroshenka: Revoliutsiina Ukrainska Partii, narys z istorii ukr. s.-d. partii) // Nova hromada. 1923. Ch. 3–4. S. 130–134.
69. Mensheviki. Dokumenty i materialy. 1903 – fevral 1917 gg. Moskva: ROSSPEN, 1996.

70. Pervaia obshcherusskaia konferentsiia partiinykh rabotnikov. Otdelnoe prilozhenie k № 100 «Iskry». Zheneva: Tipografiia partii Rue de la Coulouvreniere, 27, 1905. 30 s.
71. Plekhanov G. V. V Amsterdame (Mysli i zametki) // G. V. Plekhanov Sochineniia. [Pod. red. D. Riazanova]. Moskva, Leningrad, Gos. izd-vo, 1925. (Biblioteka nauchnogo sotsializma pod obshch. red. D. Riazanova). T. XVI. S. 309–352.
72. Plekhanov G. V. Vrazhduiushchie mezhdou soboi bratia // G. V. Plekhanov Sochineniia. [Pod. red. D. Riazanova]. Moskva, Leningrad, Gos. izd-vo, 1926. (Biblioteka nauchnogo sotsializma pod obshch. red. D. Riazanova). T. XIII. S. 305–319.
73. Prohrama Sotsial-demokratychnoi robitnychoi partii Rosii. [B. m. v.]: Ukrainska sotsial-demokratychna spilka, [B. r. v.]. 30 s. [Lystok «Pravdy»]
74. Piatyi (Londonskii) sieezd RSDRP: aprel–mai 1907 goda. Protokoly // Protokoly i stenograficheskie otchety sieezdov i konferentsii Kommunisticheskoi Partii Sovetskogo Soiuza. Moskva: Gosudarstvennoe izdatelstvo politicheskoi literatury, 1959. 951 s.
75. Romanovych-Tkachenko N. Na dorozh do revoliutsii. Uryvky spomyniv // Ukraina. Naukovyi dvomisiachnyk ukrainoznavstva. Orhan istorychnoi sektsii akademii pid red. akademika M. Hrushevskoho. Kyiv: DVU, 1925. Kn. 4. S. 103–128.
76. Skoropys O. Vid vydavtsiv // Samostiina Ukraina. RUP. Ventsliar: Drukarnia SVU, 1917. 44 s. (Vydannia Soiuza Vyzvolennia Ukrainy)
77. Skoropys-Yoltukhovskiy O. «Moi zlochyny» // Khliborobska Ukraina. Viden, 1920–1921. Kn. 2, zb. II / IV. S. 191–237.
78. Skoropys O. Mii pershyi mitynh // Nash holos. 1911 Ch. 6-8. S. 373–381.
79. Tretii sieezd RSDRP: aprel–mai 1905 goda. Protokoly // Protokoly i stenograficheskie otchety sieezdov i konferentsii Kommunisticheskoi Partii Sovetskogo Soiuza. Gosudarstvennoe izdatelstvo politicheskoi literatury, Moskva: Gospolitizdat, 1959. 782 s.
80. Trotskii L. Moia zhizn. Opyt avtobiografii. T. 1–2. Moskva: Panorama, 1991. 624 s.
81. Ukrainets-iskrovets Ob Ukrainskoi Revoliutsionnoi Partii // Iskra. 15 dekabria 1904 g. № 80. S. 2–3.
82. Cherevanin Organizatsionnyi vopros. S predisloviem L. Martova. Zheneva: Tipografiia partii Rue de la Coulouvreniere, 27, 1904. 54 s.
83. Chetvertyi (obiedinitelnyi) sieezd RSDRP. Aprel (aprel–mai) 1906 goda: Protokoly // Protokoly i stenograficheskie otchety sieezdov i konferentsii Kommunisticheskoi Partii Sovetskogo Soiuza. Moskva: Gosudarstvennoe izdatelstvo politicheskoi literatury, 1959. XVIII + 714 s.
84. Shlikhter O. H. Z chasiv revoliutsii 1905 roku. Kharkiv: Proletar, 1931. 179 s.
85. Shlikhter O. H. Kyiv zhovtnevymy dniami 1905 r. // 1905 rik u Kyivi ta na Kyivshchyni. Zb. st. i spohadiv / Za red. V. Manilova ta H. Marenka. Kyiv: Derzhvydav Ukrainy, 1926. S. 335–365.
86. Voronov V. I. Dzhereloznavstvo istorii Ukrainy: Kurs lektsii. Dnipropetrovsk: Vyd. Dnipropetr. un-tu, 2003. 336 s.
87. Golikov A. G., Kruglova T. A. Istochnikovedenie otechestvennoi istorii / pod obshch. red. prof. A. G. Golikova. 5 izd., ispravl. Moskva: Izd. Tsentr «Akademii», 2012. 462 s.
88. Holovchenko V. I. Vid «Samostiinoi Ukrainy» do Soiuza vyzvolennia Ukrainy. Narysy z istorii ukrainkoi sotsial-demokratii pochatku XX st. Kharkiv: Maidan, 1996. 190 s.
89. Danilevskii I. N., Kabanov V. V., Medushevskaya O. M., Rumiantseva M. F. Istochnikovedenie: Teoriia. Istoriia. Metod. Istochniki rossiiskoi istorii: Uchebn. posobie. Moskva: Rossiisk. gos. gumanit. un-t, 1998. 702 s.
90. Istochnikovedenie noveishei istorii Rossii: teoriia, metodologiya i praktika / Pod obshch. red. A. K. Sokolova. Moskva: ROSSPEN, 2004. 744 s.
91. Makarchuk S. Pysemni dzherela z istoriyi Ukrayiny. Lviv: Svit, 1999. 352 s.
92. Kolesnyk I. Ukrayinska istoriohrafia: kontseptualna istoriya. Kyiv: Instytut istoriyi Ukrayiny NAN Ukrayiny, 2013. 566 s.
93. Lavrov Yu. P. Vynyknennya i diyalnist ukrayinskykh politychnykh partiy // «Ukrayinske pytannya» v Rosiyskii imperiyi (kinets XIX – pochatok XX st.) Kolektyvna naukova monohrfiia v trokh chastynakh / vidp. red. V. H. Sarbey. Kyiv: Instytut istoriyi Ukrayiny, 1999. Ch. 2. S. 248–444.
94. Medushevskaya O. Teoriia istoricheskogo poznaniia: Izbrannye proizvedeniia. Sankt-Peterburg: Universitetskaia kniga, 2010. 572 s.
95. Mykhalskiy I. S. Dzherela z istorii ukraiinskykh politychnykh partii kintsia XIX – pochatku XX st. Luhansk: Alma-mater, 2003. 343 s.

96. Naumov S. O. Z istoriyi odnogo symbiozu: orhanizatsiyini vidnosyny «Spilky» i RSDRP // Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. № 908. Seriya «Istoriya» Vypusk 42. Kharkiv, 2010. S. 106–114.

97. Pidhayetsky V. V. Osnovy teorii ta metodolohiyi dzhereloznavstva z istoriyi Ukrayiny XX stolittya. Navch. posibn. Dnipropetrovsk: Vyd-vo Dnipropetrovskoho un-tu, 2000. 392 s.

98. Rish A. Ocherki po istorii ukrainskoi sotsial-demokraticheskoi «Spilki». Kharkov: Proletarii, 1926. 141 s.

99. Spiridovich A. I. Istoriia bolshevizma v Rossii ot vznikhnoveniia do zakhvata vlasti. 1883–1903–1917. S prilozheniem dokumentov i portretov. Moskva, 2007. 460 s.

100. Tosh D. Stremlenie k istine. Kak ovladet masterstvom istorika. Moskva: Ves mir, 2000. 296 s.

Fedkov O. Cognitive Potential of Sources Cluster in the History of Ukrainian Social-Democratic Union.

The paper presents a general overview of party sources in the History of Ukrainian Social-Democratic Union. The use of contemporary classification of sources (by I. Mykhalsky's authorship) differentiates the latter due to their origin, contents and purpose. The analysis concerns organization and party documents, propagation and agitation materials, sources of personal origin. RSDWP's program and statute made it possible to clarify centralized principles of party formation and role of governing bodies and local social-democratic centres in its functioning. Propagation and agitation materials prove that USDU directed its activity predominantly on peasants and agricultural workers. The Union's leaflets, brochures and newspapers published in large quantities provided information for the strikes, election to the State Duma, May 1 celebration and other campaigns. The sources of personal character (letters, memoirs) clarify significant issues of the Ukrainian Union history. All the above mentioned sources authorize the objective history of this social-democratic community.

Key words: Ukrainian Social-Democratic Union, sources, organization-party documents, propagation-agitation materials, sources of personal origin.

Одержано 22.09.2017.

УДК 930.1(099)

Алексей Черкасов
(Севастополь)

ВОПРОСЫ ПЕРВОБЫТНОЙ АРХЕОЛОГИИ КРЫМА В ТВОРЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ Е. А. ВЕКИЛОВОЙ

В статье рассматриваются основные направления и результаты научной деятельности отечественного археолога Е. А. Векиловой, относящиеся к крымскому периоду биографии ученого (50–70-е годы XX века). Среди них: комплексное изучение памятников каменного века на полуострове, включающее раскопки стоянки Сюрень I, II с уточнением ее датировки и культурной принадлежности комплекса, структурирование периодов развития крымского мезолита и раннего неолита, создание комплексных археолого-историографических обзоров изучения древнейшей истории Крыма. Отдельную позицию в авторских исследованиях занимал вопрос каталогизации известных и новых первобытных памятников, с перспективой разработки и утверждения их охранных зон, создания соответствующих информационных баз, формирования системы реставрационных работ по объектам культурного наследия на территории Крыма.

Ключевые слова: древняя история Крыма, история первобытного общества, историография каменного века, первобытная стоянка, мезолит Крыма, персоналия ученого, периодизация, археологические исследования.

Елена Алексеевна Векилова – фигура во многом знаковая в отечественной археологии XX века. Ее жизнь и научная деятельность являют собой пример